

EUSKAL - IZTEGIGILLEAK

XVII - XVIII'GARREN MENDEETAN

Jaun-andreak:

Sarrera-itzaldi onetarako gaia autatu nuenean egoki iruditu zitzaidan antziñako euskal-iztegi-gilleez mintzatzea, Euskaltzaindiak eman didan lana sail orretakoa den ezker. Gai zabal xamarra artu nuen aurrenik, XVII-XVIII'garren mendeetako iztegi eta iztegitxoen berri emateko asmotan. Geroago, ikusiko ditzutenez, gaiaren larriak eta astiaren urriak orobat eragiñik, askozaz ere estuago mugatu bearrean arkitu naiz gaurko berriketa au.

Adiskide baten telegrama artu omen zuen bein batean Urkixo euskaltzaiñak, Donibane'tik bidalia. Auxe zion, gutxi gora-beera: "Aurreko etxea desegiten asi dituk eta iruditu zaidak gogoko izango ukeala etxe-apurtze ori ikustea". Etzituen nonbait begi onez ikusten delako adiskide orrek Urkixo'ren aalegiñak euskal-gauzen jakiteari oiñarri sendoak emateko, euskaldunon zenbait uste kuttun urratu bear bazituen ere orretarako.

Nik, egia esan, eztut oraindik orrelako telegramarik artu. Enuke esango, orratik, iñori bururatu etzaionik. Iñolaz ere, gaurkoa ezta egun txarra lore-xorta pozoituren bat neri bidaltzeko, Musde Irigaray'ri ezkondu zen goizean bidali zioten bezala.

Ziñetan mintza nadin, txantxetakoak alde batera utzirik. Luzaroan barratu genituen ondasunak bil-naiean asi giñanean euskaldunok, maiz jaso genituen, usterik onenaz, azal aberatseko ezerezkeriak. Ezta beti erraz egiazko aberastasunak gezurrezkoetatik bereiztea, eta alaz guztiz ere bear-bearezkoa da bereizkuntza ori. Egia zor diogu euskaldunok geure buruari aurrenik eta besteri gero. Egiaren gaiñean landatua izan den jakitea, arri-gaiñean eraiki zuten etxearen antzera, iraukorragoa izango da urteen buruan. Baita probetxuzkoagoa ere guretzat, besterik uste izan arren norbaitek.

Iturburuetara jo bear da iztegi-lanetan, beste edozeinetan bezala, bide-erdiko berriketei jaramonik egin gabe. Alfer-lana baita, eta okerrera gaitzakeana, aoz-ao dabiltzan esanak biltzea, nondik sortuak diren eta nork zabalduak galdetu gabe. Iturri-billatze au, etxe-garbiketa bezala, ezta bear bada egunoroko eginbearra, bai, ordea, noizean bein —eta zenbat ere mai-zago obe— egitekoa, autsak eta pipiak jango ezpagaitu.

Eta iturburu nagusiak, euskal-iztegi-lanetan, bi dira. Amazazpigarten mendean, Silvain Pouvreau erdalduna; emezortzigarrenean, Larramendi andoaindarra. Bioz mintzatuko natzaizue orain, eta batez ere bigarrenaz (1).

Mende orietako iztegi-gilleen artean bada irugarren bat: Pierre d'Urte oraille ibiltaria, Ingalaterra'n galtzadundu zena. Onek, ordea, atzerrian egonik, etzuen iñoren libururik erabili. Ongi gogoan zeukan Donibane'ko iztegera azaldu digu, orren parekorik ezpaitzuen gaiñera iñon arkitzen. Eta, batez ere, bere idazlanak eztira oraintsu arte argitara irten; bere iztegia, berriz, oraindik ez (2).

Pouvreau'k ikertu eta iztegian aipatu zituen liburuak Vinson'ek eta batipat Urkixo'k idoro dituzte (3). Oihenart dago aurrenik, Pouvreau'k, beronen *Atsotizac edo Refraua* aztertzeaz gaiñera, eunka egin baitzizkion galderak eta galdera oriek ezpaitziren erantzunik gabe gelditu. Oihenart izan zuen, dirudienez, gidari bizi bakarra, liburu mutuek sortera zizkieten zalantzak uxa zitzakean irakasle iztuna. Axular dator gero eta urren Leizarraga eta Etxeberri Ziburu'koa. Aren *Testamentu Berria* ederki ikuskatua zeukan Pouvreau apaiz katolikoak eta baita onen *Manual devotio-mezcoa* ere; Etxeberri'ren eskuz egiñikako iztegi bat ere aztertua zuen, agi danean. *H* laburpenaren azpian gorderik dagoen iturria, azkenik, Haranburu frantziskotarraren *Devocino eskuarra* omen da, Harizmendi'k berriz argitara emana, Vinson'ek dionez.

Bi puntutan aurreratu zen geiegi Urkixo jauna: *M* eta *B* laburpenek Materre eta Beriayn adierazten ote duten galdetu zuenean alegia. Argi eta garbiro ikus diteke Oihenart'ek bere neurtitzei iratxi zien iztegitxoan ("Neurtiz hautaco hiz bekanen adigarria" delakoan) bi letra oriek Egoaldeko Zuberua, Basaburua deritzana, eta Nafarroa beheara ematen dutela

(1) Bibliografiarako, argitara-berria izanik erraz arki ditekealako, neronen *Historia de la literatura vasca* (Madrid, 1960) izendatu bearko dut. Anaiatzan dira iturri ugariagoak.

(2) Orrialde pare bat izan ezik, iztegia latin-euskera da (*Dictionarium Latino-Cantabricum*) eta eztoa leen iru letrak baiño aurrerago. Urkixo Mintzategian daukagun kopia nere adiskide Douglas J. Gifford'i zor diogu.

(3) J. de Urquijo, «Las citas del diccionario de Pouvreau», *RIEV* 3 (1909), 504-519. J. Vinson, «Le Vocabulaire de Pouvreau», *ib.*, 4 (1910), 139-141.

aditzera (4). Eta iztegitxo orretatik daude artuak *dubulatea, necoxa* eta *isuna* (5).

Ba ote zuen Pouvreau'k Bidasoa'z onunzko euskeraren berririk? Apur-
ren bat beintzat bai, Oihenart'en bitartez bederen, ezpaitirudi berak emen-
go izkerarik ez euskal-libururik ezagutu zuenik, naiz gaztelaniaz ederki ja-
kin: *amea*, dionez, giputza da eta *ur ibaia* "gué, riuere gueable", "ibia"
alegia, itzultzen duenean badirudi Aita Moret kondairagille andiaren aoz
mintzatzan dela (6).

Nabarmenagoa da iztegi orren orrialdeetan arki ditekean berri au:
"Jopoa. cerf. oreina". Gogoan daukazute bear bada aldizkari batean, *Euzko-
-gogoa*-n, airatu den eztabaida itz onezaz. Solaun jaunak an agertu zuen
bezala, oker dago puntu orretan Pouvreau, bat ere dudarik gabe. Ezta ori,
ordea, emen axola zaiguna, beste zerbait baizik: oker naiz zuzen, bazuen
nonbaitetik Pouvreau'k itz orren entzutea eta etzen erraz, bakana baiño
bakanagoa baita itz ori, guk dakigunez liburu batean baizik azaltzen eztena,
1596-ean norbaitek argitara zituen *Refranes y Sentencias* deritzan Bizkai-
-aldeko errefrau-bilduman (7). Itza ez ezik, bakan xamarra da liburua bera
ere: gure egunotan beñipein eztu iñork ale bat besterik ezagutu, Alema-
nia'ko Darmstadt'en zegoena (8).

Irakurri ote zuen Pouvreau'k bilduma ori? Ez, noski. Arritzekoa li-
tzake, bestela, itz ori orren itxuragabeki itzultzea, erderaz ere azalduak
baitaude liburu orretan euskal-errefrauk, izenburuak berak adierazten due-
nez: *Refranes y Sentencias comunes en Bascuence, declaradas en Romance
con numeros sobre cada palabra, para que se entiendan las dos lenguas*.
Iru lekutan gutxienez (gutxienez diot aurki ikusiko den arrazoiagatik) ikus
zezakean, bada, *jopu*-k eztuela "ciervo" esan nai, "siervo, criado, súbdito"
baizik.

(4) 67-68^{gn.} orrialdeetan: «...apres auoir aduertý le Lecteur, que la let-
tre L. dont ie me sers apres aucuns de ces mots, veut dire Labourt, & c'est
pour faire entendre que tels mots sont particulièrement vsitez au país de
Labourt. L. Oc, veut dire Labourt Occidental, qui est le quartier de la cos-
te de la Mer, comprenant les Bourgs de Saint Iean de Luz & Sibore,
& ce qu'il y a de Bourgs, & de villages à trois lieuës ou enuiron à la ronde.
B. veut dire la Basse Nauarre. S. la Soule. S. M. Soule Meridionale (qui
est le quartier de la montagne, appellé vulgairement Bassaburua) & N. la haute-
Nauarre».

(5) Azkue'k ere bein oker artu zuen B letra Oihenart'engan (s. v. kaizu):
«Según Oihenart esta palabra pertenece al B[izkaino]». Bere eskuz zuzen-
dua agertzen da orain: BN.

(6) «Amea. Gipuz. mere. ama». Moret'ek auxe dio (*Investigaciones his-
tóricas de las antigüedades del Reino de Navarra*, ilb. I, kap. V, 2 Tolosa'ko
edizioan *Anales VIII*, 113^{gn.} orr., 1891-ean): «...que algunas regiones de los
vascongados ibay llaman al río, aunque en Navarra suena el vado».

(7) RS laburtuko dugu aurrerantzean.

(8) Eskerrak zor dizkiet J. Solaun eta I. Untzeta jaun adiskideei esku-
-artean darabildan fotokopiagatik.

Are geiago. Mirestekoa litzake itz bakan ori eman ondoren orren aldamenean ageri diren itz bakanen, *hápx legómena* direlakoan, aipamenik ere ez egitea. Pentsa dezakegu, beraz, argitasun ori etzuela berez jaso, Oihenart'engandik artua baizik, beste ainbesteren gisan.

Orrela pentsa dezakegu, baiña beti aieruz, goganbearrez, juzku onez edo gaiztoz, ustea ezpaita jakitea. Auzi onetan, ordea, gutxitan gertatzen dena, egiaren jabe biur gaitezke, balizkako arrazoibide guztiak osotoro bazterturik.

Bein batean, Urkixo euskaltzain zenaren paperen artean ikusmiran nembillela, ustegabeko ondasunak idoro nituen. Berak bere eskuz idatzia zeukan artikulua bat, oar eta erretrato batzuekin, onela izendatua: "De paremiología vasca. Oihenart conoció los *Refranes y Sentencias en Vascuence* de 1596".

Artikulu orrek bere-berez agertu bear du egunen batean, laster Jainkoak nai badu, falta zaizkion osagarri batzuek ipiñi eta paper zaarren erretratoak osoro eta zearo irakurri ondoren. Bidezko da orratik idazlan orren berri Euskaltzaindiaren batzarre onetantxe ematea, onelaxe baitio egilleak azken-aldera:

"Las anteriores cuartillas están escritas desde hace mucho tiempo y las tenía olvidadas. Hoy las publico —etzuen asmo ori bete, nik dakidanez, gerrak eragotzi ziolako edo— a petición del Sr. Azkue, quien en la última sesión [de la Academia] me preguntó si creía que Oihenart había conocido los R. y S. de 1596".

Ona, itz bitan emanik, Urkixo jaunak arkitu zuena. Zalgize'ko jaunaren errefrauak ezagutu —Jaurgain'i eskerrak— eta argitara zituenean, esan zuen nondik artuak zituen: Oihenart'en paper-pilla aberats baten jabe ondadez egin zen Paul Labrousche jaunaren kuaderno zaar batean (9). Anbertan adierazi zuen bazirela kuaderno orretan, Zalgize'k bildutako atsoitzen ondoren, beste zenbait geiago, Oihenart'en eskuz aldatuak. Besterik ere bada, baiña oraingoz aski dugu ori jakitearekin.

Atsotitzen artean, sail batek, 38 atsotitz eta esaera batek osatzen dutenak (298-336'garrenak dira), "Biscaye" itza darama izenburutzat: ezpalerama ere, izkerak berak salatuko luke garbiro orien jatorria. Esaera Andrés de Poça'ren liburu ezagunetik (10) artua dago eta emezortzi atsotitz (299-306 eta 327-336'garrenak) RS-koak dira ezpairik gabe. Ona, bada, naierara garbitua aipatu dugun auzia eta erantzuna egin dugun galdera.

(9) Ikus J. de Urquijo, «Los Refranes Vascos de Sauguís», RIEV 2 (1908), 877 ss., batez ere 699'garrena eta ondorengoak.

(10) De la Antigua lengua, poblaciones y comarcas de las Españas (Bilbao, 1587), f. 61 r.º «Garagorri; est adagium hominum factiosorum», dio Oihenart'ek garbi-garbi. Leenbizikoari eztiot begiratu, baiña argitaraldi berriek (ik. orain A. Rodríguez Herrero'rena, Madrid'en, 1959) eta Urkixo'k berak «estque adagium hominum actiosorum» irakurtzen dute.

Oar bat, aatik, aurrerago ikusiko dugunarekin zer ikusirik aski duena: atsotitz orien artean ezta RS-ko 419'garrena baiño beeragokorik agertzen; bestela esan, ezagutzen dugun liburuxkaren 49'garren orrialdea baiño leenagokorik ezta Oihenart'ek jaso. Bestea oraindik, RS-ko emezortzi atsotitzen artean beste ogei daude (307-326), bestetan ezin arki ditezkeanak, onako onetatik asita:

307. *Inardun badaguic ez doquer (11) besterenic.*
Si continuas en el trabajo no tienes necesidad de otro.

Izkeraz, RS-koen aide urbillak ez ezik senideak dirudite. Esate baterako, beste askoren artean, *jopu* itza dator 318'garrenean:

Emazte dollorren jaubea jopu.

Atsotitz ezezagun orien jatorria eta iturburua —dena den— ortan utzirik, gatozen orain, garaia da-eta, Oihenart eta Pouvreau'rengandik Larramendi'gana, gure Aita Manuel andiagana. Milla aldiz goratua izan den ezkerro leen zeruraiño eta beste millatan beeratua gero infernuraiño, eztago berriz gora-beeraketan asi bearrik emen (12).

Larramendi'ren iztegia, *Diccionario trilingue del castellano, bascuence y latin* sonatua, 1745'ean Donostia'n Gipuzkoa'ko Probintziaren bizkar inprimatua (egiazko *annus mirabilis* ura gure artean!), luzea da izugarri, eta luzea bezain zabala eta lodia. Leen-bait-leen esan dezadan, beraz, bi liburu trinko orietatik ezititudala azken-aldeko zortzi orrialde eskas baizik aztertuko. Azaltzera noa zergatik.

Iztegi orren alderik txarrenak ontatik datoz batez ere: arrotzentzat, erdaldunentzat egiña izatetik, euskaldunentzat baiño geiago. Zekizkien euskal-itzak —eta ugari eta ederki zekizkien— ipiñi izan balitu errenka, erdal-itzulpena aldamenean emanik, bestelako tresna geneukan orain eskuetan. Nola atzekoz aurrera egin zuen lana, ordea, erdal-itzak etorri-ala euskerara edo biurtuaz, erdaldunak arritu bearrez noski, ezta erraz jakiten euskal-itz direlako orietan zer den entzuna edo irakurria eta zer den aldatua edo burutik burura asmatua.

Azkeneko zortzi orrialde orietara eldu zenean, ordea, *Suplemento* izendatu zuen eraskin edo osagarrira, etzeukan erderaren kezkarik, itzuliak baitzituen ordurako *metopa*, *oxímaco*, *sincategoremático* eta orien antzeko beste ezin konta ala aldrebeskeria. Etzeukan, bada, beste egitekorik,

(11) *doquer* ori liburuko *doc ue[a]r*-en lekuan bide dago. Nere irakurrera eztator emen bat Urkixo'renarekin.

(12) Orrezaz mintzatua naiz idazlan batean: «La obra del P. Manuel de Larramendi (1690-1766)», *Cuadernos de la Cátedra Feijoo*, 6 (Universidad de Oviedo, 1959).

itz berrien asmatzeak uzten zizkion txolarte laburretan irakurri —eta bear bada entzun— zituen euskal-itzen zerrenda iztegiari erastea baizik, betegarrri gisa. Inork baiño obeto esango digu egilleak berak nolatan jo zuen bide orretatik:

“Al acabarse la Impression del Diccionario me embia el Padre Agustin de Cardaveraz, de nuestra Compañia, un Quaderno viejo, que le ha avido á las manos, andando en Misiones en Bizcaya. Está impresso en quarto, y contiene refranes del Bascuence, traducidos en Castellano demasiadamente à la letra. Faltale el principio, y el fin; ni se sabe su Autor, ni donde se imprimiò. Las paginas están en dos columnas, y en la izquierda viene el Bascuence de letra redonda, à quien corresponde de letra cursiva el Castellano en la izquierda. En ambas Lenguas están apuntadas con numeros iguales, y correspondientes todas las voces, assi las Bascongadas, como las Castellanas, para que nadie pueda equivocarse en su explicacion por la Sintaxis tan diferente de una, y otra Lengua. El dialecto es una mezcla del Guipuzcoano, y Bizcaino, aunque por lo comun domine este ultimo. En la Ortographia tiene sus erratas, pero son conocidas, y no causan confusion. Las paginas legibles son sesenta en treinta hojas. Destas he ido entresacando con bastante prolixidad aquellas voces Bascongadas, que por lo comun no están en este Diccionario, y las he colocado por su orden en las correspondientes Castellanas. He añadido tambien otras muchas voces, que he oïdo en las conversaciones, y notado en los Libros, especialmente en Axular, que he buuelto à repassar con cuidado”.

Suplemento-aren alde onak Larramendi'k berak aitortu dizkigu: itz-zerrenda orretan ezta asmatu-rik, entzunak dira batzuek eta irakurriak geienak (13). Iturri nagusiak ere aitortuak daude: Axular eta Bizkai'ko atso-titz bilduma zaarra, au da, aspaldi ikusi zen bezala, arestian aotan genduen 1596'garren urteko *Refranes y Sentencias*.

Egia esan bear bada, eta egia zor dugu, bada irugarren iturri nagusi bat, nekerik gabe ikus ditekenez: ia berreun urtez leenago Luca'ko italiar batek, Landucci'k, osatu zuen euskal-iztegia (14). Bistan dago gaiñera zergatik daukan ixilpean Larramendi'k Landucci'ren izena: etzitzaiolako alegia egoki iruditzen artzaz agerian baliatzea itzaurrean egin zizkion purrustadak egin ondoren.

(13) Zalantzan gelditzen gera, guztiaz ere, -kuntza atzizklaren bitartez agertzen den itz-sail mardulegiarekin: «atrevimiento, azarcunza», «caso, sucesso, guertacunza», «marca, señal, zagutcunza», «mejoras, obecunza», «passeo, ibilecunza», «preferencia, lencunza», «suficiencia, asquicunza», «tormento, tollacunza». Iturrietan ez-tut azarkuntza baizik arkitzen (RS 165), Axula'ren midicun-tza besterik baita.

(14) *Dictionarium Linguae Cantabrigae* (Donostia, 1958), M. Agud'ek eta neronek argitara emana.

Esandakoak eztitu iturriak zearo agortzen. Begiraldi bat aski da, Gorostiaga euskaltzain jaunari eskerrak, Larramendi'k dakarren itz bat RS-koa den ala ez jakiteko (15); beste orrenbeste esan ditekete orain Landucci'ren iztegiak, argitaratua dagoen ezkerro. Axular'i dagokionez, ezkaude orren egoera onean, Aita Villasante'k asi duen lan ederra buka dezan bitartean, baiña liburu gutxi edo geiago ezagutzen dugularik geienok nekez arki genezake *Guero*-n ustegabeko itz miragarririk. Larramendi'ren *Suplemento*-an, berriz, iru liburu orietatik artutako aberastasunak oro baztertu ezkerro ere, itz-mordo ugaria gelditzen zaigu eta eztira noski mordo orretan geientsuak Larramendi'k XVIII'garren mendean entzunak.

Azal dezadan, aurrera baiño leenago, zergatik uste dudan delako itz-zerrenda ori ikuskatu dugun baiño astiroago bear gendukeala ikuskatu. Azkue'k artu zuen, guztiok dakigunez, bere *Diccionario vasco-español-francés* arrigarria argitara orduko, artean Larramendi'k zeukan lekua eta agintea. Eta Azkue'k, nere iritziz, gogorregi artu du bere arbasoa alde batetik eta biguiñegi bestetik. Gogorregi, ate guztiak itxi dizkiolako, aren berririk ere jakin nai eztuelako, naiz eta beti komeni den Larramendi'k zer dion gogoan edukitzea: esku-artean dugun *Suplemento*-ari, egia esan, zabaldu dio sarrera apur bat geixeago. Biguiñegi, berriz, Larramendi'ri atea arriz eta burniz itxitzen zizkion bitartean eztizkiolako zirrituak estali eta ori dela medio maiz topa dezakegulako Larramendi eskumikatua Azkue'ren iztegian.

Ez, noski, bere izen-deiturekin, izengoiti ugariekin baiño. Eztezagun, ordea, geure burua engaña. Zer dira, bestela, Azkue'k, oartzaka ala jakinaren gaiñean eztakit, aipatzen dituen orrenbeste izen Larramendi otsoaren ardi-larruak baizik? Ona emen zenbait: Londres, Otxandio eta eztakit nongo esku-izkribuak, Añibarro, Cardaberaz, Iztueta, Hervás y Panduro. Lapurdi aldean ere, au da okerrena, nabari da Larramendi'ren eragiña, eta ez Hiribarren'gan bakarrik: Hiribarren'gan adiña ezagun da Harriet'engan. Baita emen ain jatortzat daukagun Haraneder'engan ere, obeto esan, Harriet'ek zuzendu eta argitara zuen *Testament Berria*-n. Berdin bitza nai duenak Larramendi'ren *Suplemento*-a eta Harriet'ek darabilgun liburuari erantsi zion "Hiztegi laburra, laur Ebanyelioetan iracurtzen diren cembait hitzen, escualdun guchientçat, adibidea".

Nolanai ere, Harriet'ek eztu ezin konpon ditekete kalterik egin Larramendi'ren *Suplemento*-ari geiago zabaldu diolako atea, Azkue'ren antzera, aren iztegiari baiño. Alaz guztiz, eraskin orrek ere badu atzerapide gaitz bat, gogoan eduki bear gendukeana beti. Egilleak, berandu ibilli zelako dirudienez, etzuen probak ikusteko eta zuzentzeko egokierarik

(15) Juan Gorostiaga Bilbao, *Vocabulario del Refranero vizcaino de 1596* (Universidad de Salamanca, 1953).

izan. Eta ortxetik jaio dira zortzi orrialde eskas orietan ugari bezain larri ageri diren utsak.

Enoa emen guztiak banan-banan izendatzera, adigarritzat aleren bat aipatzera baizik. Bestetan kontatu dut (16) nola Landucci'ren "calentura, *vdamina*", *badamin* bihurturik Larramendi'ren edo argitaratzailearen erruz, Azkue'ren iztegiraiño eldu den, Haraneder-Harriet'en bitartez. Ona beste bat, ikaragarria, Azkue'k zorionez baztertua: "Inexcusable, *ma-emana (sic)*". Adizkia baita Larramendi'k izen-ondoko etsi duen itz ori RS--ko 307-garrenean:

"*Maemana (≠ baemana) daqui emayten. Lo que no se le excusa de dar sabe dar*". Zuzenago, bear bada: "Lo que ya dio sabe dar" (17).

Bi erataria itzultzen du *Suplemento*-ak erderazko *acelga* landare-izena: *zarba* (Bizkai-aldeko erri-itza) eta *bezarra*. Azkue'gan arki ditezke biok. Landucci'ren iztegia zabaldu ezkerro, berriz, au irakurriko da: "açelga yerua, *açelguea verarra*". Gogoan badaukagu bestetan ere artu zuela Larramendi'k z-tzat Landucci'ren *r* letra, *orast* "orain" *ozast* irakurri zuenean (s. v. *al presente* eta *presente*) alegia, laster oartuko gera belarra besterik ezten *berar*-etik irten dela *bezar* ori. Eta ezta emen bukatzen bezararen kondaira lastimagarria. Beste uts bat zela bide, *betarga* biurtu zen bezarra Iztueta'ren Condaira-n (48'gn. orr.) eta orra non arkitu giñan bi itz berriren jabe, baten ordez.

Ager dezadan laburkiro, gai oni ekin diodan ezkerro, askoren gogoko itz baten jatorria: *oldoztu* "gogoetan ari"-rena. Erroak zorioneko *Suplemento*-an ditu, or irakurtzen baita: "pensar, *oldoztu*". Pozak, ordea, beartsuaren zorionak bezala, eztu luzaroan irauten. Auxe baitio oso-osorik: "Pensar, *oldoztu*. Sin pensar, *oldozqueran*". Eta goraxeago: "Descuido, *oldozquera*". Nabari da, beraz, *oldozquera* "descuido" baldin bada eta *oldozqueran* "sin pensar", eztitekeala iñolaz ere "pensar" izan *oldoztu*-ren zentzua, "no pensar, pensar en otra cosa" baizik. Amets pollit bat deuseztatu zaigu, beste askoren antzera. Eta alfer-lana da Londres eta Otxandio'ko esku-izkribuak lekuko deitzea Larramendi'ren itza indartzeko, ezpaitira onen oiartzun aula besterik.

Utsak uts, gatozen berriz arira, eraskin orren iturrietara. Esan bezala, Landucci eta RS eta Axular'engandik datozen itzak berezi ondoren ere gelditzen zaigu eraskin orretan pilla mardul bat, leiñu eta etorki izkutu-koa oraindik. Auxe esan diteke orratik: sortaldeko eitea eta kutsua dute-

(16) BRSVAP 16 (1960), 228-231.

(17) Ikus BRSVAP 10 (1954), 190.

la batzuek (18) eta besteek berriz Bizkai-aldekoa. Azken oekin jardungo dut emen erosoagoa dirudielako bideak.

Lauren bat esaera zaar aipatzen ditu Larramendi'k leku onetan. Axular'engandik artua da bata, itzez-itzez: *Fin gaitz eguinen duc choria, baldin gazte danic expadaguic cafia* (178'gn. orrialdea). Beste bi, era berean, RS-tik: *Iquedac, ta diqueada* "darasme, y darete (sic) he" (233) eta *Saruc bat uste, tresnatzen dauenac beste* (335), itzulpenik gabe (19). Laugarrena auxe duzute:

"Quien con niños se acuesta, sucio se levanta: *Seyacaz echun dina, ucuzcari jaigui da*".

Atsotitz au Bizkai'koa denik eztu iñork ukatuko, ezta antziñako bizkaieraz —ez emezortzigarren mendekoaz, alegia— emana denik ere: egia orren lekuko ozen dira bai aditz laguntzaillearen jokabidea (*dina*) bai itzak berak ere (*sei, etxun, ukuzka-, jaigi*) (20). Are geiago. Sinetsirik nengoen, eta besteren batek ere egin dezake oztopo arri orretan, errefracu ori, Bizkai'koa ez ezik, RS-koa zela, izkeragatik adiña idazkeragatik. Sine-tsirik nengoen, esan dut, berandu xamar konturatu nintzaiño, bilduma orretan eztela olakorik arkitzen. Obeto esan, eta ondore oni dioazkio esan ditugunak oro, eztela arkitzen guk ezagutzen dugun RS-en ale bakarrean.

Osoagoren bat ezagutu ote zuen Larramendi'k, Kardaberaz'en bitartez? Baietz esan diteke, baiña baiezko ori elitzake uste utsa baizik eta erdi ustela, dakigunez. Eta uste utsa izango litzake gorago aipatu dudan Oihe-nart'en esku-izkribua ezpalitz agertu jendartera.

Gogora ditzagun berrero gaiak. Paper zaar orietara aldatu zituen Oihe-nart'ek Bizkai'ko ogei atsotitz, guretzat berriak, RS-ko emezortziren erdian (zortzi aurretik eta amar atzetik). Uste izatekoa da, beraz, besterik gabe, leku beretik datozela batzuek eta besteak, izkerak, joskerak, itzek eta grafiak berak elkarren kidetzat salatuko ezpalituzte ere. Esate baterako, bi

(18) Esaterako «facciones, hazbeguiac», Azkue'k Haraneder-Harriet'en: gandik artu eta galfiera (azpegi) Lekeitio'n, Markiña'n eta are Gernika'n ere entzun omen zuena (??). Nik, bear den lekuan billatu ez tudalako agian, ez tut Guero-n arkitzen. Exeberri'ren Manual devotioenezcoa-n, bai (I, 102), infernuaz ari dela:

Hazpegiac berceari / hautsten çaiçco tiraca,
Eta çanac apartatcen / gorputcetic izpica.

Baiña hazpegi oriek «lohadarrak» («miembros») direla egingo nuke, eta ez «facciones». Pouvreau'k itzulpenik gabe dakar itza.

(19) Itza oker artu zuen Larramendi'k: «Obero, overo caballo, saruc». RS-ko bi adizki ere sartzen ditu: «darete, diada» eta «hierele, pegale iac, iyac». Cf. RS 174 «Yndac micabat orban baga, diada nesquea gajpaga. Dame vna picaza sin mancha, dar te he la moça sin mal» eta 272 «Iac, emac, erac, ta peguloc trancart. Hierele, dale, matale, y no le hagas falsia». Suplemento-ko «sienes, eraltoquia»-k ere, esan dezadan bidenabar, RS-ko erayten dakar gogora (baiña aipatu oi den *eran eztu iñork ikusi eta izan ere ez tut uste izan denik, er(h)o baizik): *erait (e)-(t)oki bide da etorkiz.

(20) Cf. «Sucio, ucuzca» (sic) Suplemento-an bertan.

itz dakartzki Larramendi'k *Suplemento*-an, RS-ko askoren artean: "Arca, *bucha*" eta "Ladron, *uhuna*" eta itz oexek irakur ditezke Oihenart'ek bildutako erretrauetan:

308. *Ojal ona buchan saldu doa, eta*

311. *Hubuñenera (leg. -ñerean) boxtuac bulea.*

Are geiago. Oihenart'ek arturikakoez ere, gorago ikusi dugunez, aldamenean zeramaten erdal-itzulpena eta ez frantsesa, Oihenart'ek berak emana, XVI-XVII'garren mendeen mugako gaztelaniazkoa baizik.

Badirudi, beraz, Oihenart eta Larramendi'k ikusi zituzten RS-en aleak, naiz ez osoak izan, osoagoak zirela zenbait aldetatik gure eskuetara den bakarra baiño. Ba ote ditek, ordea, orrelakorik? Gure aleak, azken gerratean erre bide zenak, ez ote du, bada, bururik asiera (ez orratik azala) duelarik?

Bukaera falta zaio, erantzun bear da: erretratoetan baizik ikusi ez-tuenak ere ikus dezake azken-orrialdea, 64'garrena, oiñeraiño betea da-goela, bukaeraren arrastorik gabe. Eta ona zer dion zeregin orretan iñor bezain azkarra zen Vinson'ek liburua eskuetan eduki ondoren (21):

"Il faut noter aussi qu'il n'y a pas de titre, et l'aspect de la dernière page ferait croire que le livre n'est pas fini et qu'il se compose des bonnes feuilles d'une publication interrompue en cours d'impression".

Lasai gaudezke gaiñera irudikorren batek asmatutzat eduki ditzakean Larramendi'ren *Suplemento*-ko itzei buruz. Zenbaitek, egia esan, badu alako egitura miragarri bat: "abundoso, *liscoa*", "acercarse, *urachi*", "alguacil, *amamerua*", "atormentar, *toliatu*", "ausencia, *endea*", "Bartolomé (San), *done Matro*", "caer (hacer), *irayo*", "calabozo, *leotza*", "calafatear, *istincatu*" (eta "calafate, *istincaria*"), "carga, *seldorra*" (22), "carta, *lequea*" (Axular'en *huthuna*-rekin batean), "Cathedra de San Pedro, su dia, *done berecia*", "cautivar, *gurrandu*", "cena, *coitiguia*" (goitegia ote?), "comèr demasiado, *chiflatzea*", "comèr con gusto, *ñaflatzea*", "duelo, *indea*", "escarmentar, *nertu*" (*besteren buruan centzatu, galendu*-ren ondoan), "espera, *zayoa*", "mal galardón, *trasumena*", "gastarse, *nortu*" (*idortu?*), "gusto, *ebaea*" (RS-ko *elaea* "enara" urrutiegi dago adieraz), "hado, *hebroa*", "inquieto, *guiraquea*" (**jirakea?*), "linage, *narea, bernagea*" (eta ez Azkue'ren *bernaga*), "lindero, *hueraguina*", "mona, *crompoa*", "motivo (!), *almutca*", "nervio, *siracha*", "paciencia, *zafira*", "pañales, *acomendagarriac, seilac*", "partera, *uzularia*", "passatiempo, *aliaca*",

(21) *Essai d'une bibliographie de la langue basque. Complément et supplément* (Paris, 1898), 529 or.

(22) Azkue'k (zuzenki ote?) «haz o pila de leña para hacer carbón» biurtu du. Aitortzen duen iturriak, ordea, Haraneder-Harriet'ek, Larramendi'ren itzak berresaten ditu: «çama, sortha, sorta, carga, seldorra».

“pensativo, *beriertua*” (eta *gogoetatsua*), “pulido, *fisa*”, “ribera, *huarri-za*” (Errenteria’ko erreka-aldeak *Ugarritza* zuen leen izena), “roso, y belloso, *aberescu*”, “sienes, *eraitoquia*”, “silaba, *letraya*”, “silla, *coya*”, “sustancia, fundamento, *denquia*”, “tirano, *amia*”, “vianda, *gondura*” (eta *oquelia*), “zurrar cueros, &c. *izorondu*”. Bitxi eta oi ez bezalako xamarak dirudite batzuek, egia, baiña ez ote genduke beste orrenbeste esango *daguenil*, *endorea* eta *zajagauzi-z*, RS-en irakurri ezpagenitu? (23).

Eztugu aazturik eduki bear, gaiñera, badirela oriekin batera euskal-usai ohea dariotenak, ots, adi-errazago zaizkigun itz elkartuak edo erakarriak: “callecex, *caillutu*, *golpagogortu*” (eta “obstinarse, *bisicatu*, *golpagogortu*, *estocatu*”), “corbata, *lepocoa*”, “cuenca de los ojos, *betzuloa*, *beguibarrena*”, “juglar, compañero de juego, *jocaquidea*”, “palma de la mano, *escueda*”, “suponer, *balizcatu*” (24), “vacaciones, *lanarteac*”, “a medio vestir, *jazqui*, *jazca*” (*ukuzka* “sucio” bezala eratua) (25). Erderatikakoak ere jatorrak dirudite: “cabezon, *fresa*” (26), “rencor, *enquina*” (gaztelaniazko *inquina* iturburu illuneko itzaren lekukorik eztu arkitzen Corominas’ek 1605 arte) (27). Itxuragaiztoko bi itz oek berak, “poema, *globac*” eta “poeta, *globaria*”, nork eztu ikusten *koblak* eta *koblari* ezagunen aldaera besterik eztirela?

Azkenera, nekatuxe bederen, eldu gera eta ez esku-utsik. Izartxo edo galdera-markaren bat eramán bearko dute askok oraindik, itz-zerrenda orretako uts nabarmenak direla bide, ageri berririk sor eztediño, baiña zerbait obe da ezer ez baiño. Ikusi ere dugu gure literatura zaarra, urria izanik, uste baiño ugarixeagoa zela: agertuko aal da nonbait, egun edo biar, orain *Refranes y Sentencias*-i falta zaion zatia!

(23) Ona non daukagun atea zabalik RS-en zein orrialde etzuen ikusi (edo ezin izan zuen irakurri) Larramendi’k. Iru itzok eztakarzki eta etzietkean noski igesik egingo, ikusi izan balitu.

(24) Balizco olea «la erreria de si fuesse»-ren semea da *balizcatu* ori, esango du bear bada norbaitek. Eztut uste, ezpaitaude *Suplemento*-an RS-en orrialde orretan, irugarrenean, datozen zenbait itz nabarmen: *oñon* «porfia» (bal, ordea, beste orrialde batean dagoen *oñon* «gruñir»), *mendela* «orillo», *zitel* «pusillanimo», *yeascura* «desseoso de saber», *cematuoc* «los amenaçados»; urrengo orrialdeko *itoguina* «gotera» (RS 16), berriz, bai.

(25) Oar bat merezi du beste onek: «fiel, equilibrio, *obua*», «justo, al justo, *obuan*». Gauza bat adierazten baitigu, Azkue’k alegia oker ipiñi duela iztegian *obo*, *obu*-ren ordeaz. Aski genduen, izan ere, berorrek dakarren *oboen* ikustea, entzundako *obuen*-en lekuan, orrela dela igertzeko: a ori ezpaitzen e biurtuko antziñako e baten ondoren, naiz oraintsu u-tara aldatua izan, antziñako u baten atzetik baizik. Itz orrek, bego bidenabar esana, gaztelaniazko *huevo*-ren senidea edo bear bada umea dirudi.

(26) Ikus J. Corominas, *Diccionario crítico etimológico de la lengua castellana*, s. V. *friso*, Aragoi eta Frantzia-aldetik gureganatua dirudi. *Gaztelatik* baiño areago.

(27) *Ibid.*, s. v. *inquina*.

Kontatzea merezi du liburu orren kondairak. Eztakigu nork eraman zuen ale bakar ori Alemania'ko bazter batera: erdaldunen batek, noski. Arrotzek gorde zuten beintzat. Gero, beste arrotz batek, van Eys holandesak, arkitu zuen an eta eman argitara. Besteren leiari geiago zor diogu, beraz, geure zabarkeriari baiño.

Bi euskaldun andik, ordea, eta iruk obeto, zuritu gaituzte pixka bat euskaldunok arazo onetan. Oihenart zuberotarra dator leenbizi, esaera zaar oriek bere paperetara aldatu zituena. Ez aal zuen ark bein batean esan bere buruaz:

Nic...

*Gu baitan orano es ensunac,
Arguitaratu'tut ilhumbeti?*

Larramendi dator urren, zorretan baikeundeke arekin ainbeste aldiz aotan artu dudan *Suplemento*-a besterik utzi ezpaligu ere. Eta Urkixo azkenik, euskal-filologiari zimendu sendoak eman zizkiona Euskal-errian. Etzuten ura saiestu bidetik ez urre-kolorezko arri-koskorrek ez perlarri-itxurako kristal-puskek. Etzuen, ordea, beñere utzi jaso gabe gurasoen eta geuron zabarkeriak sakabanatu duen ondasunik. Larramendi'k zion bezala: "Nere min garratzena da, are eztacuscula onetatic darraizcun calteac eta gaitzac eta, dirudienez, ezagutuco ere eztitugula, ditugun on piscac galdu ditzagun artean". Eztakigula beintzat orrelakorik berriz gerta.

Milla esker guztioi, besteak beste, goiz onetan opa didazuten arretagatik. Esan dut.

ITZALDIARI ADABAKIAK

Eraskin-bidez mintzatzera beartua arkitzen naiz neroni ere, Larramendi'ren antzera, argitasunen bat edo beste emateko itzaldi-barruan azaltzeko luze eta gogaikarri izango ziren zenbait puntuti buruz.

1. Pouvreau'ren iztegia

Sarri aski aipatua izan da bi kopiatan utzi zigun iztegi ori. Eztago orren balioa geiegi goratzeko beldurrik: lotsarik gabe esan diteke, erdaldun batena izanik, geroagoko edozein euskaldunenak baiño uts gutxiago duela. Gutxik baizik eztaki zenbat baliatu diren lan orrezaz Duvoisin, Harriet eta oraiñengo Azkue eta Lhande bere lankideekin.

Erru bat du, izatekotan: izan ditezkean itz erakarriak, ez direnak bakarrik, sartu dituela zenbait aldiz, dirudienez beintzat. Agitz zabaldua dago joera ori, dakigunez, edozein tokitako iztegi-gilleen artean. Yakov Malkiel'en itzekin, izkuntza aldatu gabe, esateko (*Romance Philology*

12 (1959), 374 s.: "Far more numerous and, all told, more insidious are the latent words smuggled in deliberately. In the Romance languages [eta orobat gurean, diot nik] these ordinarily comprise derivatives manufactured with the aid of productive and sharply focused suffixes, in particular of those enjoying unopposed extension, such as *-able* (*-ible*) and *-ador* (*-edor*, *-idor*), on the verbal, and *-ero*, on the nominal side. Such formations are readily understandable, they may at any moment be introduced with impunity; however, the sober truth is that speakers, for some reason or other, do not bother to activate all of these potentialities, and scrupulous lexicographers, unless they adopt a preceptive attitude, ought not to tolerate, still less stimulate, their infiltration."

Maiz gertatu zait, alaz guztiz ere, nik asmatutzat neukan itz erakarrria liburuetan arkitzea, bai Axular'engan eta bai Etxeberri Ziburu'koagan. Baditeke, beraz, geiago ere jasoak izatea, ez osatuak.

Itzaldian esan dut *Pouvreau*'gan arkitzen diren Etxeberri'ren aipamenek *Manual devotioezcoa*-tik artuak diruditela, geienbat edo zearo. Gidari artu ditut ori erabakitzekeo esaerak, ez bakarkako itzak. Ona zenbait, Urkixo'k bildu zituenak geitzeko:

Pouv. "Jaincoa ezta ahantscor berantscor baicen".

Man. dev. I, 91:

Halacotz Iauna delaric / gaxtigura berantscor,
Eztuc ceren enganatu / alleguia ahantscor.

Pouv. "Charitatez gurendua. rempli de charité. e".

Man. dev. I, 133:

Ecen charitatez daude / bibotçac gurenduac.

Pouv. "Aharantza arrotzez minzatzca. parler les langues etrangeres".

Man. dev. I, 7:

Aharantça arrotz batez / sujeta mintçatcea.

Pouv. "Helantce gaixtoa du".

Man. dev. II, 131:

Aitciñera ezteçagun / guztiz gal esperantça,
Ceren vrean itçatu / dugun gaichto helantça.

Pouv. "Emaitça appurra".

Man. dev. II, 22:

Arren bada errecibi / çaçu ene agurra,
Mezpreçatu gabe, ceren / den emaitça aþurra.

Pouv. "Eraiqui dioçoçu ossasun doblea. e. guerir l'ame & le corps".

Man. dev. II, 101:

*Milla esquer ditutçula / Iainco dohaingullea,
Ceren erauqui dioçun / ossassuna doblea.*

Pouv. "Gorputz gucia herrendua".

Man. dev. I, 98:

*Bisaia color gabea, / bekhoqui chichcaldua,
Eta colpe handiz gorputz / guztia herrendua.*

Esanak aski izan bitez, baiña zerrenda luza dezaket. Eztut orrelako aipamenik arkitu Etxeberri'ren beste obretatik, Noelac eta Elicara erabilteco liburu-tik, arturik.

2. Suplemento-aren utsak

Larri xamar batzuek aipatuak izan dira itzaldian. Ona beste zenbait, uts diren edo direnetakoak, ttikiak eta andiak:

Aguar, *urtsatu* (-*tzutu*-ren orde, cf. Ax. 406, Pouv. "Vrtçutçea. tremper dans l'eau"). Al presente, *ozaxt*; presente, al presente, *ozaxt* (Landucci *orast*). Amortecimiento, *iltura* (Land. *iltua*). Andas de muerto, *zarraldoa* (? , RS 420: *Hugazean edaten dana çerraldoetan essuro*). Armas, *isguiluac* (RS 7: *ysquilluac*, baiña badirudi etzuela orrialde *...* Larramendi'k irakurri). Badil, *barcuina* (Land. *barçuyña*). Bocanadas, *ahopaldiac* (? , cf. Ax. 137 *abapaldiac*, "discours impertinents" Pouv.-k dionez). Cascara de huevo, *cestola* (Land. *arraunça cascola* edo *coscola*). Cernicalo, *capelaria* (Land. *çapelaria*). Cesto, *zarampoa* (? , cf. RS 34 *zaran bat* "vn cesto"). Colmena, *erlatera* (Land. *errlateya*). Cogote, *garraita* (*garbaitean*, Ax. 153). Continuo, *jarriquia* (*jarraiquia*-ren orde, noski). Costo, *glostoa* (cf. Pouv. "Gostua coust"). Escondrijo, *estalguna* (-*gune*-ren orde, cf. Ax. 4: *Ezta harentçat golccoric, çoccoric eta ez estalguneric*). Higa, *buguesa* (Land. *bugesa, bugesac emon*). Honor, *andizura* (*Emaytea andizuren arcaytea mingarri*, RS 392). Hurto, *esparcoa* (Ax. 359: *eta Poetec adulterioa deitcen çuten, epascoa ohoïn queria*). Manejable, *manaiacorra* (Ax. *manaiu-*). Manteles, *escusauac* (Land. *escuçauauac*). Matrona, *andraura* (RS *andra (b)uren-*). Mella, *croscas*, *orca* (*ozca* da noski). Miseria, *exceria* (*laceria?*). Muro, *açantua* (*asentua?*). Itz ori (Axular'ena ote?) onela azaltzen du Oihenart'ek: "On sen sert en quelques endroitz de Labourt pour signifier vn trauail de massonnerie. Etche horrec assenta ederra du, la massonerie de cette maison est belle". Begira gaiñera Deen, *Glossaria duo vasco-islandica* I, 380: "Assentuba, husveggur"). Negocio, *ecaira* (Ax. *eccaia*). Ocasión, *aurguina* (-*quina?*). Ojos (abrir, y cerrar dellos), *berguidiqui bat* (*bertsidequi*, Ax. 196). Olla, *dipidia* (*dipiña* da, noski). Papo, *birapora* (RS *birapo-*). Pensamiento, *gogaya* (*gogayera*-ren orde). Recamara, *inistura* (Land. *ynistrea*). Resuello, *ama...* (*arnasa?*). Semejante, *alayoa* (*alacoa?*, cf. Ax. 4: *Halacoac, anima...*

lia adimenduric extuenac baiño adimendu gutiago du). Siesta, *biaota* (RS *biao*-). Sobrado, abundante, *coicatia* (RS 497 *coycari* “sobradissima”). Sombra, *gueriza* (Ax. *gueriza*). Sucio, *ucuza* (*ucuzca*, *dudarik gabe*). Tizon, *supita* (*supitac* “refranes” RS 32’garrenean, baiña orrialde ori ez bide zuen ezagutzen Larramendi’k).

Franko inprenta-utsak dira noski. Zenbait aldiz, bakanka ordea, gaizki artu zuen Larramendi’k itzaren zentzua. Geiagotan gaizki irakurri, Landucci’ren iztegian eskuz idatziak batez ere, edo gaizki ebaki itza. Ugari xamar dira azken era onetako utsak. Adibidez, gorago azaldu dugun *andizura* “honor”-en antzera:

Negocio (eta Quehaceres), *ecaira* (*ecairac*); Ax. 202: *eccairic asco emaiten dioena*.

Matrona, *andraura*; RS 210: *Andra vrenac esea lauçatu guino daroa betatu*. Ikus gaiñera 317 eta 527’garrenak.

Pensamiento, *gogaya*; RS 395: *Gaba gogayeren Ama*.

Siesta, *biaota*; RS 366: *Biaotan çeguic lo ynsaur petan*.

Pentsa diteke “Atreverse, *ausartatu*” ere oker dagoela, Axular’ek *ausartu* erabiltzen baitu (ikus 26, 408’garren orrialdeak eta nonnai), baiña Etxeberri’gan arkitu dut (*Eliçara* 339 s.):

Hargatic ausartatcen naiz / Çure gana herstera.

Zalantzako galdera bat azkenik. Eztut zaarretan iñon arkitzen, *Suplemento* onetan izan ezik, “*mensaje, guezná*” (eta “*mensagero, gueznazaya*”). Beste itz ezagun bat badagoela gogoraturik “*mandatu*” esateko, *mezu* alegia, biak onelatsu berdintzea bururatu zait:

g u e z n a
m e z u a.

M batetik *gu* jaiotzea ezta erraz, eziñezko ere ez, ordea. Geldi bedi oraingoz orretan.

3. RS-en izkera nongoa ote?

Eztabaidataraiño eldu gabe, iritzi bereziak agertu izan dira RS-ko esaeren jaioterriari dagokala. Ezta nora ezekoa, jakiña, guztiak leku berean sortuak izatea. Nolanai ere, zenbaiten ustez, badute batzuek Orozko-aldeko usaia eta neroni ere bat natorkie.

Orain argiago ageri da ori, gorago aipatu dudanez Larramendi’k dakarren bilduma orretako atsotitz bati eskerrak. Onela dio, berriz ere:

“Quien con niños se acuesta, sucio se levanta:
Seyacaz echun dina, ucuzcari jaigui da”.

Onela bear luke, ene ustez:

Seyacaz echun dina, ucuzca jaigui doa.

Emen, ordea, bestetara noa. Gauza ezaguna da, Zuberoa'n eta Erronkari'n, gaiñerako euskaldunok *i ... u* egiten duguna *u ... u* edo *ü ... ü* biurtu dutela. Esate baterako "ikuzi" *ükhüzi* da Zuberoa'n (Erronkari'n, ordea, *ekuzi*). Itz orretan gaiñera orixe berbera gertatzen omen da Orozko'n, Azkue'k dionez: *ukuzi* esaten dutela.

Bilbao n, berriz, *ikuz-* zen XVII-garren mendean, Micoleta'k erakusten digunez: "Suzio, *Ycusquea*". Eta aurrerago: "aqui viene ya la lauandera, *Ara emen non datorre ycuslea*" eta "Una sociedad en la cama, *Ycuscatasumbat oean*".

Arritzekoa bestea da, Bizkai'ko iñongo partetan, naiz Orozko'n naiz bestetan, *uhuñ* esatea, *o(h)oñ*-en ordeez, Zuberoa'ko antzera.

Luis Michelena.

AITA LUIS VILLASANTE-K EGINDAKO ERANTZUNA

Jaun-andreak:

Mitxelena Jaunak ofizialki gaur egiten digu Euskaltzaindian sartzea, baiña denak dakite aspaldidanik dagoela gure artean sartua, eta guztiak dakite, gaiñera, gure lagunarte onen barruan egiten ari den lan merezigarria. Orregatik, gaurko pesta ospetsu au, bere sarrera baiño geiago, Euskaltzaindiak berak eta bere jaioterriak egiten dion omenaldi eta gorazarrea da, noski.

Euskaltzale ta euskalari, euskal idazle giartsu, iztegitille, linguista, gure izkuntzaren ta bere literaturaren kondairagille, kritiko azkar, dena dugu oso-osoa gure Mitxelena.

"Egan" euskal aldizkaria irakurtzen dugunok badakigu bere luma bizkor, urduri eta sarkorraren berri. Euskal orri parrasta dator zenbaki bakoitzean, bere izen edo izengoitiarekin, naiz dela interviuren bat, edo zinema-gaiak, naiz liburuen kritika, ta abar. "Boletín de Amigos del País" deritzaion aldizkarian, berriz, etengabe ari da euskal saillari nundik edo andik urbiltzen zaion edozein gauza ikutzen. Izkuntzaren testu zaa-